

Vykortsförlaget Sa-mar

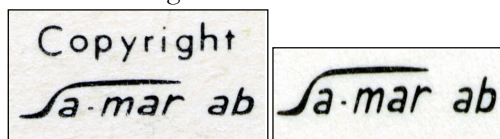
av Göran Heijtz

Under 2016 donerades vykortsförlaget Sa-mars arkiv till Postmuseum. Förlaget var verksamt från 1967 till mitten av 1990-talet. Många andra vykortsförlags arkivmaterial finns på olika museer och arkivinstitutioner, men när det gäller denna ganska moderna period, har tidigare egentligen inget ännu införlivats, även om jag känner till att det finns fler förlagsarkiv som är på väg att räddas för framtiden.

Det mest spännande i materialet är att det speglar en tidsepok, inte minst med sina bilder av stora monumentala byggnader, där motiven ofta är helt utan människor. Det är också en tid som många idag har minnen ifrån.

Förlaget bildas

Gösta Saglind hade arbetat som lagerchef på ett annat vykortsförlag i Stockholm, Grafisk Konst, senare kallat Grako. Saglind bestämde sig för att starta eget, och Generalagentur Sa-mar aktiebolag registrerades i november 1967, med säte i Älvsjö utanför Stockholm. Företagets syfte var att bedriva agenturverksamhet med tryckalster samt tillverkning och försäljning av vykort. Namnet Sa-mar kom till genom att man tog Sa från Saglind och mar från Marzari, som var det italienska bolag man kom att samarbeta med

Exempel på vykortsförlaget Sa-mars logotyper, som trycktes på kortens baksida.

GÖRAN HEIJTZ, född 1954, har intresserat sig för vykort, poststämplar och posthistoria under många år. Han skriver sedan 1987 regelbundet om vykort i *Nordisk Filateli*. Från och med 1997 är han huvudredaktör för *Facit Postal*. Heijtz är sektionsschef för vykort i Samlarföreningen S:t Erik sedan 1979, ordförande i Sveriges Frimärkshandlareförbund sedan 1993 och styrelseledamot i Postmusei Vänner sedan 2003. Han har tidigare medverkat i *Postryttaren* 2012 och 2016.

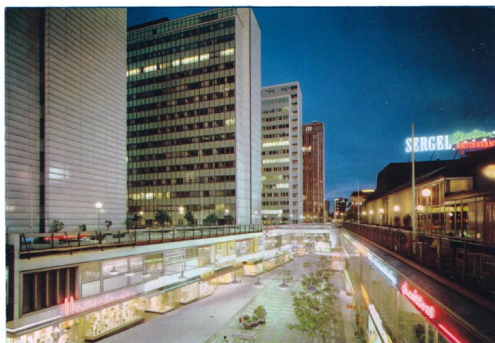
när det gällde framställning och tryckning av vykort. Marzari var dock aldrig delägare i Sa-mar. När Grako lite senare lade ner sin vykortstillverkning, fick Sa-mar luft under vingarna, inte minst när det gällde vykort från Stockholm.

Stockholm

Eftersom förlaget var Stockholmsbaserat, kom verksamheten inledningsvis att koncentreras på motiv ifrån huvudstaden. I Stock-

S. 5. Stockholm. Västerlånggatan.

S. 36. Stockholm. Hötorgs-City.

holm fanns det väldigt många återförsäljare som kunde bearbetas, och tack vare den stora mängd turister, som hela tiden besökte staden, gick det åt mycket kort, och nya upplagor kunde tryckas efterhand. De tidiga vykortens motiv är oftast hämtade från de centrala delarna av staden.

Vykortens motiv

Det är intressant att se hur vykortens motiv speglar sin tid. Under 1960- och 1970-talen var det många orter som kom helt att förändras. Mycket av det gamla revs för att ge plats för nya, ofta stora byggnader i en ganska rå, avskalad utformning. Senare har dessa hus ofta kritiserats för att vara tråkiga och stereotypa, men man måste se dem i sitt sammanhang. Man ville, inte minst från politiskt håll, få bort det gamla och kunna vara stolta över nya, mer funktionella byggnader. På så sätt kom stora varuhus, ofta Domus eller EPA, att ersätta hela kvarter. Det var heller inte ovanligt att man byggde nya stadshus

S. 7 / 45. Skellefteå. Eddahallen.

N. 3 / 4. Norrköping. "Spiral åtbörd".

och andra kommunala fastigheter. Stora parkeringsplatser hörde också till en tid, när bilen kom att betyda alltmer i samhället.

Förutom från Stockholm är kort ifrån Norrland överrepresenterade, säkerligen beroende på att man där samarbetade med företag, som i sin tur verkade som regionala förlag. Exempel på sådana förlag är HB Frösöstornet i Östersund, K. Rune Lindström AB i Skellefteå och Enström-Kort i Hudiksvall.

Förlagsnumrering

Varje motiv fick en nummerbeteckning som trycktes på kortens adressidor. Denna utgjordes av en seriebeteckning och därefter ett löpnummer. Seriebeteckningarna bestod för många orter av begynnelsebokstaven, följt av ett nummer, till exempel B. 1 för Boden, B. 2 för Bollnäs och B. 3 för Borgholm, och så vidare. Efter seriebeteckningen kom sedan löpnumret, exempelvis fick det 34:e kortet från Sundsvall beteckningen S. 15/ 34.

Ä. 2 / 6 Älvsbyn. Storgatan.

K. 7 / 64. LKAB:s underjordsgruva Kiruna.
Förlöst malmtåg.

Stockholm betecknades enbart med S. och där är det högsta löpnumret 450. Andra orter med ganska många kort är Arboga 61 kort, Göteborg 70, Haparanda 87, Kiruna 91, Luleå 124, Malmö 45, Sundsvall 51 och Umeå 87 olika motiv. Från många av orterna finns det dock endast från ett fåtal upp till 20 olika kort. Merparten av korten i serierna ingår i arkivet, men ibland saknas arkivkuverten för enstaka nummer. I arkivet saknas även alla vykort från många av orterna ungefär från Mälardalen och söderut. Ledkorten finns däremot kvar, så att det går att se vilka orter som har funnits och deras seriebeteckningar (se bilaga). Vart dessa arkivkuvert har tagit vägen, har jag inte kunnat få fram, men eftersom de saknas går det heller inte att säga exakt hur många olika vykort förlaget totalt har utgivit.

Övriga orter som man inte gav ut så många motiv ifrån, samlades i en och samma serie, D. 2. Efter ett antal år, kom nästan alla

D. 2 / 1017. På baksidan en förteckning över alla orter där DFR fanns, med telefonnummer.

motiv att läggas in i D. 2-serien, även från sådana orter som tidigare hade haft en egen serie. Vykorten från Stockholm kom dock även fortsättningsvis att hållas separat, även om enstaka kort, kanske av misstag, ingår i D. 2-serien. Serien är numrerad från 1 till 3104, dock återkommer ibland ett tidigare utgivet motiv med ett nytt nummer. I D. 2-serien lades även in bilder av andra slag än orter, till exempel naturbilder, blommor, bär, landskapskort, reklamkort bland annat för bärningsföretag samt nakenbilder av den snällare typen.

Utöver de serier som utgjordes av orter, fanns det även en del andra seriebeteckningar, Kart. stod för kartkort, LA. för bilder av lappar (samer) eller Lappland allmänt, VI för vintermotiv och N. för kort beställda av förlaget Harry Nilsson i Boden.

Bildtexterna var ofta ganska minimalistiska, endast orten och namnet på den byggnad, gata eller plats som motivet förställer.

D. 2 / 26. Byske. Bad och campingplats.

LA. I / 3. Renmärkning. The reindeer are rounded up.

Vi. 1 / 16. Svensk Vinter. Swedish winter.

Jag har för artikelns illustrationer valt att ofta endast ange vykortsmotivets förlagsnumrering och den text som står på kortet.

Fotografer

Merparten av alla fotografier som har använts som förlagor till vykortet, har tagits av den italienske fotografen Dino Sassi. Han var knuten till det italienska företaget, Marzari, som Sa-mar anlätade för framställningen. Fotografens egen bil, en Italien-registrerad Fiat, förekommer på ett antal av de vykort han tagit förlagan till. Sassi verkar ha jobbat över hela världen, för även på ett vykort jag hittat i materialet, som han själv skickat till familjen Saglind när han var med sin egen familj på semester i Kenya, står hans namn påtryckt som fotograf. En annan italiensk fotograf, Giovanni Trimboli, tog även han många svenska vykortsförlagor under samma period, men mest för andra förlag. Det är lite märkligt att två italienska fotografer

D. 2 / 11. Muoniovaara. Det är fotografen Dino Sassis Italien-registrerade Fiat i mitten av bilden.

B. 1 / 28. Boden. Foto Dino Sassi.

kuskade land och rike runt i Sverige, när vi hade så många svenska fotografer, som skulle kunnat ta bilderna. Om det var italienarna som valde att fotografera så många folk-tomma motiv, men gärna med bilar, eller förlagen som uttryckt sådana önskemål, vet jag inte. Fotograferna sålde sedan sina bilder till förlagen, men kostnaderna för dessa blev i slutändan för höga, när intresset för att köpa och skicka vykort hade börjat avta.

En annan fotograf som tog en hel del bilder, och som också beställde egna vykort via förlaget, var Ingvar Magnusson i Arboga. Förutom bilder från Arboga, var han specialiserad på flickor, både med och utan kläder, och det finns ett flertal olika reklamvykort där han vill få kontakt med flickor för fotografering.

Framställning

Det har tidigare nämnts att Sa-mar hade ett samarbete med det italienska företaget P.

D. 2 / 100. Reklamvykort för fotograf Ingvar Magnusson, föradresserat till honom.

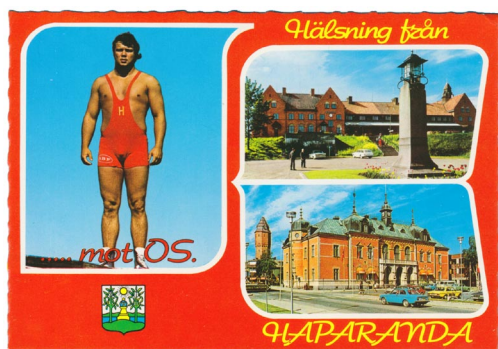

D. 2 / 2973. Korrekturkort med tokig text: "Smacklig måltid i BOHUSLÄN" med korrigerig.

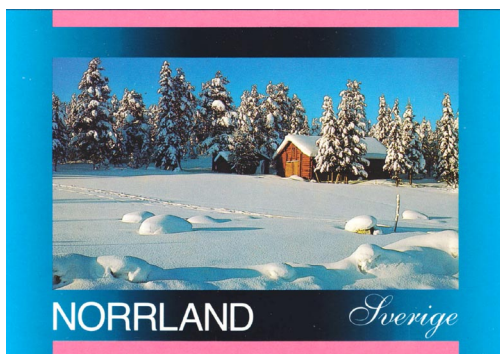
Det var nog inte helt lätt för det italienska tryckeriet med det svenska språket.

Marzari S. R. L., Schio. Företagets namn står ofta utskrivet på de äldre korten, därefter ersatt av ett stiliserat stort M. På senare kort finns i stället ett k i en fyrkant med vit eller rastreerad bakgrund, vilket står för företaget Kina Italia i Milano. Jag vet inte om det handlar om samma företag som flyttat och ändrat namn eller inkorporerats i ett annat företag, eller om man bytt leverantör.

När förlaget skulle ge ut nya motiv, och hade fått lämpliga fotografier, skickades negativen ner till Italien tillsammans med de texter som skulle stå på kortens bild- och adressidor. Det italienska företaget kom sedan med förslag på utförande, det kunde handla om olika bakgrundsfärger eller ramar, eller vid flerbildskort om bildernas placering och inramning. Ett korrektur skickades till förlaget, vid behov gjordes korrigeringar

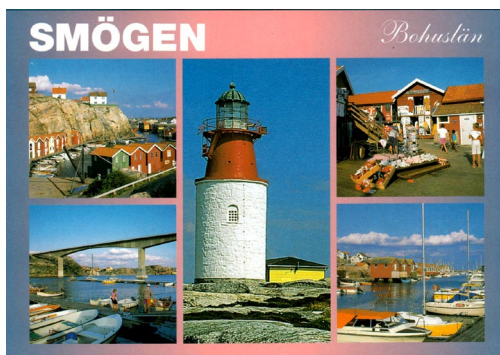

H. 3 / 58 Haparanda. När en ny upplaga skulle tryckas, byttes bilden med fiske vid Kukkolaforsen ut mot stadens stora son, brottaren Tomas Johansson.

D. 2 / 2741. Utan text på baksidan. Exempel på layout från omkring 1990.

varefter ett nytt korrektur skickades för godkännande. Allt detta var mycket mer tidskrävande än i dagens datoriserade värld, där man med lätthet digitalt skickar korrektur och ändringar. Även vid nytryckningar av tidigare utgivna kort kunde man göra ändringar i texterna och ibland kanske någon bild byttes ut på ett flerbildskort. Utförandet styrdes av sin tids mode och förändrades rätt mycket även under den relativt korta tid som Sa-mar var verksamt. I början hade korten tandad kant, så kallad büttenkant, medan senare vykort är rakt skurna. Layout och bakgrundsfärger har också sett olika ut genom årtiondena. Vykorten trycktes i Italien och skickades därefter till förlaget i Sverige. Det verkar som att man i regel utgått från den upplaga som var standard i branschen, 3.000 exemplar.

D. 2 / 2938. Utan text på baksidan. Exempel på så kallat fallande raster, där bakgrundsfärgen varierar, ett populärt utförande på 1980-talet.

D. 2 / 225. Malå. Vintermotiv i ett utförande som återkom från flera orter.

Övriga produkter

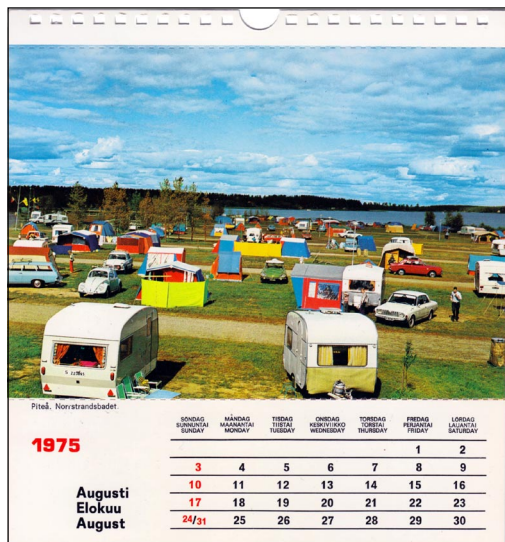
Såsom framgick vid företagets bildande, var det inte enbart vykort man ville framställa och sälja. Ofta utgående från samma bilder som användes till vykort, gjordes även en del andra produkter. Den ekonomiskt viktigaste var guideböcker för turister, främst i Stockholm och Göteborg. En ovanligt lyckad bild, från Stortorget i Stockholm, tagen på 1970-talet, har använts ända in i nutid i en sådan bok. Andra produkter var almanackor där ibland även vykort ingick, diabildsserier, småbildsmappar av dragspelsmodell och kortbrev med bilder. Sparsamt förekom även vykort i olika större format.

Förlaget i konkurs

När paret Saglind var i 70-års-åldern och ville pensionera sig, överläts företaget till sonen Håkan för att drivas vidare. Han har själv berättat för mig att det inte gick speciellt bra,

Kortbrev KB. I / 7 från Kiruna. Skulle vikas ihop och skickas som brev.

Blad från almanacka 1975, där ett vykort ingår.
P. I / 32. Piteå. Norrstrandsbadet.

och företaget togs sedan över av två killar i finansbranschen, som trodde att de skulle kunna göra snabba pengar, men det fungerade inte alls. Företaget försattes i konkurs i november 1996.

Enligt egen utsägo köpte Göran Brämning förlagsdelen i Sa-mar den 1 mars 1998, och inkorporerade den i sitt företag Göran Brämning Gallery. Jag har i materialet hittat ett fåtal vykort med det senare namnet tryckt på baksidan. Göran Brämning sysslade dock i huvudsak med guideböcker och liknande produkter, så vykortsutgivningen återupptogs inte i någon större utsträckning.

Donationen till Postmuseum

Göran Brämning kom att prata med fotografen Jeppe Wikström om sitt innehav av arkivet med Sa-mar-vykorten, och vad han skulle göra med det. Wikström hjälpte därför till att förmedla arkivet till Postmuseum under 2016. Jeppe Wikström har själv tagit många bilder, bland annat från Stockholms skärgård, som sedan använts som förlagor till vykort. Han har också skrivit en bok med titeln "Tråkiga vykort", utgiven 2002, som visar olika exempel från lite före och under den första perioden av den tid Sa-mar var

Arkivkuvert med påklippt vykort. S. 7 / 19.
Lövsånger. Kyrkstugor.

verksam. Hans hustru, Marika Stolpe, följde året efter upp med en bok med titeln ”Kitschiga vykort”, med exempel från samma tidsepok.

Donationen omfattar ett arkivskåp i trä med lådor med arkivkuvert samt ytterligare ett antal kartonger med arkivkuvert och originalfilmer (dior) och lite blandat material. Varje arkivkuvert har ett vykort klistrat eller tejpats på utsidan och innehåller oftast ett eller flera tryckta kort eller korrekturkort. Materialet var till stor del uppsorterat men även delvis ganska oorganiserat.

Sa-mar på Postmuseums facebook-sida

Inför sommaren 2017 bestämde sig Postmuseum för att använda en del av vykortet på sin facebook-sida. Man kallade projektet

D. 2 / 706. Rundviks centrum. Trots att kortet är ifrån en liten ort, blev det många kommentarer på facebook om detta motiv.

L. 9 / 21. Luleå. Korrekturkort utan bildtext, men enligt en facebook-användare taget ifrån EPA:s uteservering. Det vykort som fick mest spridning i Postmuseums facebook-serie.

för ”Ganska tråkiga vykort från Sommarsverige”, inspirerade av Jeppe Wikströms bok ”Tråkiga vykort”. Vivi Nybom har berättat att hon valde ut sådana kort som hon uppfattade kanske inte lockade till ett besök på orten, men som ändå hade en viss charm och skildrade den tidens anda.

På facebook-sidan lades också in en länk till information om förlaget och hur arkivet hamnat på Postmuseum.

Serien inleddes på Sveriges Nationaldag den 6 juni och genomslaget blev enormt. Redan det första kortet, från rondellen i Arboga, fick 492 gilla-markeringar och 45 delningar, det vill säga att inlägget av olika personer skickades vidare till 45 andra grupper. Vykorten från olika orter presenterades från A till Ö, och varje morgon klockan 8.00 publicerades ett nytt vykort, eller ibland ett par kort. Mest uppmärksamhet fick ett kort

U. 3 / 19. Umeå. Sporthallen. Ett av de ”Ganska tråkiga vinterkort” som lades ut på facebook.

från Luleå den 10 juli, som med hjälp av 49 delningar totalt nådde ut till 35.300 personer. Inläggen var många och ofta ganska roliga. Folk kände igen sig och berättade om detaljer, och många gånger skrev de att korten alls inte var tråkiga. Många uppskattade även bilarna från tiden. En av dem som följde serien, har berättat för mig att hon varje morgon väntade på att klockan skulle bli åtta, så att hon fick se dagens vykort. Hon var nog inte ensam, för det dröjde ofta inte många minuter innan kommentarerna började trilla in. Vivi har berättat att det var ganska tidskrävande eftersom inlägg ofta leder till att man bör ge ett svar och ibland kanske även lägga in en tilläggsbild. Serien avslutades den 20 augusti med ett vykort från Överkalix. Många uttryckte sin saknad och efterlyste en fortsättning. Det senare önskemålet uppfylldes i en miniserie med nio ”Ganska tråkiga vinterkort” som publicerades på sidan mellan den 30 oktober och 7 november 2017.

Sammantaget kan man konstatera att Postmuseum via sin facebook-sida aldrig tidigare har engagerat så många människor, och att man tack vare vykortet från Sa-mar har fått ett mycket större antal följare av sidan.

Litteratur

Sandström, Arne,

Vykortets historia – Förlag – Tryckerier – Koder.
Stockholm 2015.

Otryckta källor.

Göran Brämning, utskrift av samtal den 4 oktober 2016 med Bosse Andersson och Vivi Nybom från Postmuseum.

Vivi Nybom, Postmuseum, intervju.

Hanna Nydahl, Postmuseum, intervju.

Håkan Saglind, intervju.

Jeppe Wikström, intervju.

Förteckning över förlaget Sa-mars seriebeteckningar

Understrukna serier ingår i donationen.

A.1 Alingsås

A.2 Arboga

A.3 Arvika

A.4 Arvidsjaur

A.5 Avesta

B.1 Boden

B.2 Bollnäs

B.3 Borgholm

B.4 Borlänge

Bild 26: B. 5/ 9. Borås Allégatan.

B.5 Borås

D.1 Dalarna

D.2 Övriga orter och motiv

E.1 Eksjö

E.2 Enköping

E.3 Eskilstuna

E.4 Eslöv

ES Estland

F.1 Fagersta

F.2 Falkenberg

F.3 Falköping

F.4 Falun

F.5 Filipstad

F.6 Flen

G.1 Gränna

G.2 Gävle

G.3 Göteborg

G.4 Gällivare

H.1 Hagfors

H.2 Halmstad

H.3 Haparanda

H.4 Hedemora, men det står H.7 på korten

H.5 Hjo

H.6 Hudiksvall / Järvsö

H.7 Huskvarna

H. 8 / I. Hälsingborg. Hamnen.

H.8 Helsingborg

H.9 Härnösand

H.10 Hässleholm

J.1 Jönköping

K.1 Kalmar

K.2 Karlshamn

K. 3 / 16. Karlskoga. Gelleråsbanan.

K.3 Karlskoga

K.4 Karlskrona

K.5 Karlstad

K.6 Katrineholm

K.7 Kiruna

K.8 Kramfors se även K.11

K.9 Kristianstad

K.10 Kristinehamn

K.11 Kramfors, se även K.8

K.12 Kungsbacka

K.13 Kungälv

K.14 Köping

Kart. 9. Ingen bildtext. Numrering saknas på kortet men finns på arkivkuvertet.

Kart. Kartvykort

L.1 Laholm

L.2 Landskrona

L.3 Leksand

L.4 Lidköping

L.5 Lindesberg

L.6 Linköping

L.7 Ljungby

L.8 Ludvika

L.9 Luleå

L.10 Lund

L.11 Lycksele

L.12 Lysekil

LA.1 Lappar / Lappland / Natur

LB. Läseleket Bokmagasinet

M.1 Malmö

M.2 Mariefred

M.3 Mariestad

M.4 Mora

M.5 Mjölby

M.6 Motala

M.7 Mölndal

N. Förlag Harry Nilsson, Boden

N.1 Nacka

N.2 Nora

N.3 Norrköping

N.4 Norrtälje

N.5 Nybro

N.6 Nyköping

N.7 Nynäshamn

N.8 Nässjö

O.1 Orsa

O.2 Oxelösund

P.1 Piteå

R.1 Rättvik

S. 106. Skärholmens centrum.

S. Stockholm med förorter

S.1 Sala

S.2 Sandviken

S.3 Sigtuna

S.4 Simrishamn

S.5 Skanör-Falsterbo

S.6 Skara

S.7 Skellefteå

S.8 Skänninge

S.9 Skövde

S.10 Sollefteå, men det står S.11 på korten

S.11 Solna

S.12 Strängnäs

S.13 Strömstad

S.14 Sundbyberg

S. 15 / 24. Sundsvall. Ingen bildtext.

S.15 Sundsvall

S.16 Säffle

S.17 Säter

S.18 Sävsjö

S.19 Söderhamn

S.20 Söderköping

S.21 Södertälje

S.22 Sölvesborg

T.1 Tidaholm

T.2 Torshälla

T.3 Tranås

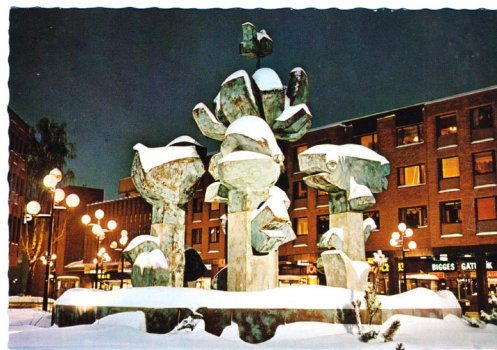
T.4 Trelleborg

T.5 Trollhättan

T.6 Trosa

U.1 Uddevalla

U.2 Ulricehamn

U. 3 / 48. Fontän (Stig Lindberg). Renmarksplan Umeå.

U.3 Umeå

U.4 Uppsala

V.1 Vadstena

V.2 Varberg

V.3 Vaxholm

V.4 Vetlanda

V.5 Vimmerby

V.6 Visby

V.7 Vänersborg

V.8 Värnamo

V.9 Västervik

V.10 Västerås

V.11 Växjö

Vi.1 Vintermotiv

Vi.2 Vinter, snötyngda träd

Y.1 Ystad

Å.1 Åmål

Å.1 Ängelholm

Ä.2 Älvsbyn

Ö.1 Örebro

Ö.2 Öregrund

Ö.3 Örnsköldsvik

Ö.4 Östersund

Ö.5 Överkalix

Ö.6 Östhammar